

‘Rechters kunnen goed liegen’

Een nieuwe gedragscode voor rechters moet belangenverstrengeling binnen de rechterlijke macht tegengaan. Maar volgens de strijdbare juridisch adviseur **Paul Ruijs** is het een ‘boterzachte regeling voor de Bühne’.

Een tijdje terug bezocht juridisch adviseur Paul Ruijs (1948) een afdeling van de Rotary. Hij was gevraagd iets te vertellen over zijn favoriete onderwerp: belangenverstrengeling binnen de rechterlijke macht. Onder de notabelen bevond zich ook een rechter. De magistraat vond het reuze gezellig naast Ruijs aan de dis te zitten en complimenteerde hem dat hij zo lekker kritisch was. “Maar ja, toen moest ik mijn lezing nog houden...” zegt Ruijs met een grijns.

Na afloop was er van de gemoedelijkheid bij de man inderdaad weinig over. “U moet eens ophouden onze beroepsgroep steeds door het slijk te halen,” klaagde de rechter. “Hoogstens vijf procent handelt in strijd met de wet door niet zijn nevenfuncties openbaar te maken.” Ruijs: “Ik zei: beseft u wel wat u daar zegt? Alsof je bij de KLM binnenstapt en te horen krijgt dat slechts vijf procent van de gezagvoerders een chronisch drankprobleem heeft. Integriteit is uw handelsmerk – u moet voor honderd procent betrouwbaar zijn!”

In de lobby van een Amsterdams hotel maakt Paul Ruijs een opgewektere indruk dan je uit zijn bijdragen aan de website van Theo van Gogh (‘Heeft u al een brief van Paul Ruijs gehad?’) soms zou afleiden. Hij heeft er zichtbaar plezier in de juristerij een beetje te jennen, en schuwt de ironische overdrijving noch de platte sneer. Als ‘gewone burger’ – Ruijs wilde per se geen advocaat worden – voelt hij zich volledig vrij te zeggen wat hij wil. Misschien dat hij om die reden, anders dan de beschaafde academicus Paul Cliteur, de weerstand die hij oproept gemakkelijker van zich af laat glijden.

Want, jawel, ook Ruijs heeft de afgelopen jaren nogal wat drek over zich heen gekregen. Wie zo ongeveer in zijn eentje de strijd aanbindt met machtige bolwerken als de Consumentenbond, de ANWB, de rechterlijke macht en de advocatuur wordt in Nederland nu eenmaal snel afgeschilderd als querulant. Herstel: als ‘van wrok bezeten querulant’. Ruijs: “Waar ze me nog meer voor hebben uitgemaakt? Even denken: grote etter, zeikerd, zeurpiet, zwart schaap, dolgedraaid, doorgedraaid, paranoïde en, maar dat vond ik wel een geuzennaam, luis in de pels.

“Ik word er niet warm of koud van. Ik zeg altijd: u roept maar wat u wilt, als u dat oplucht. En ik voeg er gelijk aan toe: wilt u ook we-

ten wat ik van u vind? Doorgaans heeft men daar niet zo’n behoefte aan, haha. Ach, het zijn methoden om de discussie dood te slaan, debatingtrucjes om de tegenstander belachelijk te maken en zijn motieven in twijfel te trekken, waardoor ze niet meer serieus op je verhaal hoeven in te gaan. Juristen zijn er zeer bedreven in.”

Na een avondstudie rechten begon Ruijs, die voorheen in de reisbranche werkzaam was, in 1988 een juridisch adviesbureau. Zijn eerste klanten waren kleine reisbureaus en andere middenstanders, die nogal wat te verduren hadden van consumentenonderzoeken. Ruijs ontdekte dat organisaties als de ANWB en de Consumentenbond er geen been in zagen ondernemers aan de schandpaal te nagelen of onderzoeken ‘te vervalsen’. Deels uit effectbejag, deels uit eigenbelang, want deze organisaties moeten ook hun winkeltje draaiende houden. Zo verdient de ANWB goed geld met het verschaffen van keurmerken. Maar de ondernemer die geen zin heeft een duur ANWB-logo aan te schaffen, zou weleens in een ‘onafhankelijk’ ANWB-consumentenonderzoek verrassend slecht uit de bus kunnen komen. Enfin, het leidde medio jaren negentig tot enkele geruchtmakende rechtszaken, waarvan enkele tot op de dag van vandaag voortduren.

Veel ernstiger nog was de ontdekking door Ruijs dat er allerlei personele en zakelijke verknoppingen bleken te bestaan tussen de invloedrijke consumentenorganisaties (of hun advocatenkantoren) en de rechterlijke macht. De advocaten van de ANWB en de Consumentenbond koesterden dan ook stevast een groot vertrouwen in de uitkomst van de tegen hen aangespannen procedures. Vandaar de titel van Ruijs’ boek, dat in 2001 verscheen: *Wij zien u wel in de rechtszaal – klassenjustitie in Nederland? (Aspekt)*.

Gezien zijn ervaring en karakter was Ruijs de geknipte figuur om leiding te geven aan een groep ‘verontruste burgers’ die in 1996 de klok luidde over belangenverstrengeling binnen de rechterlijke macht. Het onderzoeksverslag Integriteit Rechterlijke Macht (IRM) sloeg een krater in onze vredig voortkabelende rechtsstaat. Magistraten bleken er en masse bij te klussen, hoewel het zicht op deze nevenactiviteiten aan het oog van de burger was onttrokken. Daarnaast laakte het IRM-rapport het voortwoekerende fenomeen van de plaatsvervangende rechter – meestal een advocaat die bij ►

Paul Ruijs: 'Ik vind het gevaarlijk dat personen die de regels ontwerpen en uitvoeren, ook de naleving controleren.'

Paul Ruijs

‘Een rechter mag geen advocaat zijn, maar kennelijk is het omgekeerde geen probleem. Wie snapt dat nou?’

- ▶ dezelfde rechtbank staat ingeschreven als waar hij voor reserve-rechter speelt.

Tot welke uitwassen het verschijnsel van de dubbele petten – of beter: dubbele beffen – kon leiden, werd duidelijk in de zaak-Rem. In 1991 spande Henk Rem een procedure aan tegen verzekeraar Ohra, die weigerde een ongevallenuitkering aan zijn vrouw te betalen. In eerste aanleg wees de Arnhemse rechtbank de claim toe, maar in hoger beroep verloor Rem alsnog. Toen hij zelf op onderzoek uitging, kwam hij erachter dat de meervoudige kamer van het Hof in Arnhem, die zijn zaak had behandeld, op een wel heel bijzondere wijze was samengesteld. De vice-president was lid van de arbitragecommissie van Ohra; een tweede raadsheer was een oud-kantoorgenoot van Ohra-huisadvocaat Dirkzwager & Kroeskamp, en een derde rechter was getrouwd met een advocate die kort ervoor nog bij dit kantoor had gewerkt. Om niets aan het toeval over te laten, had de verzekeraar een advocaat in de arm genomen die tevens plaatsvervangend raadsheer was bij het hof, en in het Arnhemse paleis van justitie dus vrolijk tegenover zijn eigen collega's stond te pleiten.

Tja, zo'n zaak kón Ohra bijna niet verliezen.

Naar aanleiding van het IRM-rapport trad in januari 1997 een wet in werking die het rechters verplichtte hun nevenactiviteiten openbaar te maken, zodat burgers tenminste konden controleren of er een mogelijk belangenconflict was. Indien zij vermoedden dat dit het geval was, konden zij de bewuste rechter proberen te wraken. Een kleine stap voorwaarts. Maar hoewel iedere Nederlander geacht wordt de wet te kennen, bleken rechters zelf het Staatsblad slecht te lezen. Enkele maanden na de inwerking-treding van de wet waren er nog altijd honderden rechters die het verdommen hun bijbaantjes openbaar te maken, zo onthulde het Algemeen Dagblad.

Rechters die de wet aan hun laars lappen – het is niet niks, en de ophef was destijds groot. Maar de zittende magistratuur is een hardleers volkje. Een steekproef door HP/De Tijd, jaren later, wees

uit dat er weinig was veranderd. (zie ‘Boven de wet – het arrogante bolwerk van de Nederlandse rechters’; HP/De Tijd, 22 november 2002). En nog altijd komt het voor dat rechters geen volledige openheid van zaken geven over hun nevenfuncties, vertelt Ruijs. “Ook kan ik met gemak veertig plaatsvervangende rechters bij de Haagse rechtbank aanwijzen die het vertikken hun hoofdfunctie, bijvoorbeeld advocaat, bekend te maken. Dan zeggen ze: ja, we hebben toch aan de wettelijke verplichting voldaan onze nevenfunctie, namelijk rechter, op te geven?”

“Dat is de bizarre logica van juristen. Zo mag een rechter van de wetgever geen advocaat zijn – een kind begrijpt waarom – maar het omgekeerde, dus advocaten die als rechter optreden, is kennelijk geen probleem. Dat ligt juridisch dan ineens een stuk genuanceerder. Wie snapt dat nu? Dat is toch juridisch geneuzel?”

Volgens Ruijs is Nederland op dit punt ‘de risee van Europa’. En niet alleen op dit punt. Wanneer politici van rechtse signatuur voorzichtige kritiek uitoefenen op rechterlijke benoemingen of uitspraken – zoals Ferry Hoogendijk en minister Johan Remkes deden in de zaak-Volkert van der Graaf – schreeuwt alles wat een meestertitel draagt moord en brand. Dan worden hoogdravende termen als ‘scheiding der machten’ en ‘trias politica’ in de mond genomen. Maar hoezo trias politica? In Nederland komt het voor dat Eerste-Kamer-leden (wetgevende macht) bijkluussen in rechtbanken (rechtsprekende macht). Niemand die erover valt.

“Het is allemaal zo hypocriet,” zegt Ruijs. “En wat ik persoonlijk nog gevaarlijker vind, is dat ook het bestuur, de ambtenarij, veelvuldig de toga omhangt. Degenen die de regeltjes ontwerpen en uitvoeren, zitten de naleving ervan dus zelf te controleren.” Hij haalt een papier uit zijn aktetas. Het document bevat een lijst van vijftien beleidsmedewerkers op diverse Haagse ministeries (veelal wetgevingsjuristen) die bij de Haagse rechtbank als plaatsvervangend rechter staan ingeschreven.

Op enthousiaste toon vervolgt Ruijs: “Kijk, dit is ook een interessante combinatie! Het hoofd juridische zaken van de gemeente Den Haag, die reserverechter is bij de Haagse rechtbank. Altijd handig natuurlijk als je eigen gemeente wordt gedagvaard. Dat zo'n man dat zelf wil, kan ik me nog voorstellen, maar welke zieke geest heeft hem toegelaten?”

Om dit bizarre geval te overtreffen, lijkt onmogelijk. Maar het kán. Er zijn zelfs officieren van justitie die af en toe invallen voor rechters. De staande en zittende magistratuur op één kussen – je moet er maar opkomen. “Het zegt ook wel iets over de selectiecommissies die rechters rekruteren,” vindt Ruijs. “Daarin zitten blijkbaar totaal wereldvreemde figuren”.

Alle bravoure van Ruijs ten spijt – vrolijk word je niet van zijn verhaal. Of is er toch een lichtpuntje? Enkele weken geleden kwam de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak met de langverwachte ‘Leidraad onpartijdigheid van de rechter’, een gedragscode. Niet dat er iets ernstigs aan de hand is – dat heeft deze belangenvereniging van rechters en officieren van justitie altijd ont- ▶

‘Intellectueel gezien is de juristerij een zwaar over het paard getilde beroepsgroep. Maar men heeft het wel voor het zeggen.’

- kend – nee, de code is bedoeld ‘de schijn van partijdigheid’ tegen te gaan. Een schijn die uiteraard is gewekt door van wrok bezeten querulanten als Ruijs.

In de gedragscode staat bijvoorbeeld dat een rechter ervoor dient te zorgen dat hij geen zaken behandelt waarin nauwe bloedverwanten, (voormalige) partners of (voormalige) zakenrelaties partij zijn. Ook dient de rechter er zich ‘van bewust te zijn’ dat een politieke nevenfunctie zijn onpartijdigheid kan beïnvloeden.

Is Ruijs nu een tevreden mens? Niet bepaald. “Een boterzachte, softe regeling. Het gaat om interne aanbevelingen. De beoordeling ligt weer bij de individuele rechter, terwijl rechtbankbesturen juist als een bok op de haverkist zouden moeten zitten. Om met Stalin te spreken: ‘Vertrouwen is goed, controle is beter.’ Als men het echt serieus had willen aanpakken, had het natuurlijk een wet dienen te zijn, met een bijbehorend sanctiesysteem.”

Eigenlijk, vindt Ruijs, maakt de rechterlijke macht zich met deze interne instructies aan het eigen personeel compleet belachelijk. “Ik dacht dat rechters wijze, hoogstaande figuren waren. Nou, als je een rechter nu nog moet uitleggen dat hij geen zaken mag behandelen waar een familielid bij betrokken is, dan is zo iemand toch volkomen ongeschikt voor zijn job?”

Het toeval wil dat vrijwel gelijktijdig met de bekendmaking van de gedragscode een loepzuiver geval van partijdigheid de pers haalde. Het betrof de Amsterdamse bestuursrechter Guus Letschert, die in een zaak rond een appartementencomplex ten faveure van zijn broer had beslist. De rechter zou pas vlak na de zitting hebben vernomen dat zijn broer bij een van de procespartijen – een projectontwikkelaar – werkzaam was geweest. Althans, dat was de officiële lezing van het bestuur van de Amsterdamse rechtbank. Ruijs: “Rechters kunnen goed liegen, hoor. Maar wat gebeurt er nu met zo’n man? Krijgt die Letschert een douw? Er is nog nooit een rechter wegens disfunctioneren ontslagen. Dat heeft mr Van Delden, voorzitter van de Raad voor de Rechtspraak – een orgaan dat zogenaamd staat voor de kwaliteitsbewaking van de rechtspraak – zelf toegegeven. Letterlijk zei hij: het wordt met de mantel der liefde toegedekt.”

Volgens Ruijs is de gedragscode een vorm van *window dressing*. “Het is een regeling voor de Bühne. Want wat doet een rechter als hij een zaak krijgt toegewezen waarin een niet-zo-nauwe bloedverwant partij is? Of zijn buurman? Een vroegere corpsgenoot? Zijn golfpartner? Zou hij zich dan niet hoeven te verschonen? Natuurlijk wel.

“Ik snap ook wel dat zo’n regeling niet uitputtend kan zijn. Daarom pleit ik ervoor dat je een rechter voor aanvang van een zaak standaard een verklaring laat ondertekenen: ‘Ik, rechter X, heb kennisgenomen van het dossier en ik heb geen enkele betrokkenheid met een van de procespartijen.’ Mocht je dan na afloop ontdekken dat iemand de zaak van zijn buurman heeft gedaan, dan heb je een effectief instrument in handen om zo’n rechter voor ontslag bij de Hoge Raad voor te dragen.”

Maar zelfs in het ideale systeem blijft er een probleem. Immers,

hoe kom je erachter dat een rechter in een zaak partijdig is geweest? Curriculae vitae van rechters worden schaars en dan nog met grote terughoudendheid verstrekt – alsof het staatsgeheimen betreffen. Op internet gepubliceerde uitspraken zijn geanonimiseerd, waardoor je als buitenstaander niet eens te weten komt of een procespartij bijvoorbeeld dezelfde achternaam heeft als een rechter. En over de lijstjes met nevenfuncties hebben we het al gehad: die worden óf niet verstrekt, óf zijn onvolledig.

Gezien het voorafgaande is het niet eens zo verwonderlijk meer dat het de rechterlijke macht zelf is geweest die het onderzoek naar mogelijke belangenverstrengeling definitief de nek heeft omgedraaid. In 1996 probeerden Ruijs en zijn ‘verontruste burgers’ bij de Hoge Raad in Den Haag inzage te krijgen in alle uitspraken waarbij een bepaalde advocaat van naam en faam betrokken was. Het was hun opgevallen dat deze confrère, tevens plaatsvervangend rechter, wel uitzonderlijk veel zaken won. Talent? Toeval? Of stond de man voortdurend tegenover zijn ‘amices’ te pleiten en had hij daardoor een streepje voor? Interessant om de jurisprudentie eens door te nemen.

Maar de Hoge Raad weigerde Ruijs c.s. botweg de toegang. Met een beroep op de privacy. “Generaties rechtenstudenten hebben arrestbundeltjes bestudeerd waarin gewoon de namen van procespartijen, advocaten en rechters staan. En dan zou nu, na honderden jaren, ineens de privacy in het geding zijn? Dat ons hoogste rechtscollege, uit een kennelijke angst dat we iets zouden ontdekken, een dergelijk gelegenheidsargument durfde te gebruiken, was zelfs voor mij een schok. De vis begint te stinken bij de kop – dat is niet voor niets.”

Gheel in stijl rondt Ruijs af. “Ik heb weinig prettige gevoelens bij de juristerij. Intellectueel gezien is het een zwaar over het paard getilde beroepsgroep. Als je niks beters weet te verzinnen, kun je altijd nog rechten studeren, zoals iedereen weet. Maar eenmaal afgestudeerd hebben diezelfde mensen – in commissies, in besturen, in de rechtspraak en in de politiek – het wel voor het zeggen in dit land. Dat maakt juristen zo arrogant, zo onaantastbaar. Ze hebben het laatste woord – en dat weten ze.

“Het is een kaste die zichzelf in stand houdt en voedt, en het eigen nest nooit zal bevuilen. Ten tijde van het IRM-rapport heb ik me dood geërgerd aan het feit dat niemand van al die quasi onafhankelijke rechtsgeleerden op al die rechtenfaculteiten zich ook maar een greintje interesseerde voor waar wij mee bezig waren; namelijk de vraag hoe het zit met de onafhankelijkheid van onze rechtspraak. Al dat samengebundelde juridische intellect was nooit op de gedachte gekomen die essentiële vraag te stellen. Ongetwijfeld speelt daarbij een rol dat veel van deze wetenschappers zelf deel uitmaken van het systeem, doordat ze als stand-in bij rechtbanken worden ingezet.

“Er hoeft maar iets te gebeuren in dit land of in de media duiken de namen van mr Ybo Buruma en mr Theo de Roos op – beiden hoogleraar en beiden plaatsvervangend rechter. Nou, daar hoeft je dus geen kritisch woord over de rechterlijke macht van te verwachten. Toen ons rapport uitkwam, was die Buruma nota bene een van de grootste criticasters!”

Aan het eind van het gesprek laat Ruijs voor het eerst een stilte vallen. Dan zegt hij: “Weet je wat ik altijd het meest verbijsterend heb gevonden aan die hele IRM-affaire? Dat het niet journalisten of wetenschappers waren die op onderzoek uit gingen en met onthullingen kwamen, maar gewone burgers.” |